

Ponarejanje denarja in spravljanje ponarejenega denarja v obtok*

Anton Stezinar, dipl. upravni pravnik, vodja sektorja za gospodarsko kriminaliteto, UJV Ljubljana

I. UVOD

Nastanek prvega denarja

Nastanek prvega denarja je povezan z začetkom blagovne proizvodnje in menjave, predvsem pa kasneje z razvojem trgovine; takrat je postal splošno sredstvo menjave, torej splošni ekvivalent. Kot plačilno sredstvo so uporabljali moneto, ki ji je država potrjevala vsebino in ji dajala zakonsko moč plačilnega sredstva. Pri denarju moramo ločevati njegovo nominalno vrednost od dejanske. Njegova materialna vrednost je v razmerju do njegove funkcionalne vrednosti s časom postajala čedalje manjša. Lahko trdimo, da se monetarni obstoj denarja popolnoma loči od substance njegove vrednosti. Namesto denarja lahko funkcionirajo kot monete reči, ki so razmeroma brez vrednosti — papirnati nadomestki.

Prvi denar je bil seveda kovan, izdajali pa so ga posamezni vladarji ali mesta, kasneje države. Za izdelavo so uporabljali različne kovine, predvsem srebro in zlato. V času od XV. stoletja sta se razvila dva sistema kovanja denarja, tako imenovani monometalizem in bimetalizem; obdržala sta se vse do začetka našega stoletja. Nihanje vrednosti med zlatom in srebrom je imelo slabe posledice, predvsem tam, kjer je bil bimetalizem vpeljan kot denarni sistem države. Tako v začetku XX. stoletja ni skoraj nikjer več obstajal popolni bimetalizem, nepopolni bimetalizem pa le v nekaterih državah. Monometalizem zlata pa se je razširil na nekatere države, ki tega sistema do tedaj še niso poznale, vendar tudi tja ne za dolgo časa.

Nadomestki denarja

Razpoložljive količine kovanega denarja niso zadostovale za vse naraščajoče potrebe proizvodnje in prometa. Poiškati je bilo treba način negotovinskega plačevanja oziroma nadomestiti takratni način plačevanja s kovinskim denarjem. Treba je bilo najti sredstvo, ki bi opravljalo isto nalogo kot pravi denar, v tistem času kovani denar. To nalogo je prevzel papirnati bankovec, ki je pomenil le potrdilo zlatarja, kasneje banke, da lastnik takega bankovca lahko bankovec spremeni v ustrezno količino žlahtne kovine, ki je spravljena pri zlatarju ali v banki. Sčasoma se

* Sestavek je povzetek iz diplomskega dela, ki je bilo obranjeno decembra 1969 na Visoki upravni šoli pri pravni fakulteti v Zagrebu.

je razvil bančni sistem za izdajo (emisijo) bankovcev; prvotno je šlo za zasebne banke pod nadzorstvom države, kasneje pa je te banke prevzela država in urejala izdajanje denarja. Država s svojimi predpisi ureja izdajanje denarja in določa faktorje denarnega volumna.

Izdelava denarja

Izdelava denarja, tako kovanega, še posebej pa papirnatega, je zahtevna naloga. Denar mora izpolnjevati določene tehnične pogoje. Papirnat denar mora biti:

- izdelan na kvalitetnem in odpornem papirju,
- po zunanjem videzu estetski,
- tiskan na visoki tehnični ravni, da otežuje ponarejanje,
- glede velikosti primeren za shranjevanje, nošenje in preštevanje,
- ločljiv ne samo po barvi, risbi in zaznambi, temveč tudi po velikosti.

Podobne lastnosti morajo načrtovalci upoštevati tudi pri izdelavi kovanega denarja; izbirajo in mešajo ustrezne kovine, da ima kovanec poseben zven, da je izdelek lep, da ni pretežak in podobno.

Vsaka država se trudi svoja denarna sredstva izdelati tako, da bi bilo ponarejanje in prenanje čim težje. Nobena ne pozna absolutnih varnostnih ukrepov proti ponarejanju, vendar skušajo denar tehnično tako izpopolniti, da bi bilo ponaredek lahko prepoznati.

II. PONAREJANJE DENARJA

Z gotovostjo lahko trdimo, da je ponarejanje denarja staro prav toliko, kot uporaba denarja. Prvo ponarejanje je znano iz časa Hammurabija VI. (1728—1686 pred n. š.), kralja prve dinastije Babilona.¹ To ponarejanje seveda ne moremo primerjati s ponarejanjem denarja danes, ko imajo ponarejevalci sodobna tehnična sredstva, pri ponarejanju pa sodelujejo celo isti strokovnjaki, ki denar izdelujejo za emisijsko banko, celo z uporabo istega orodja. Ker je bil prvi denar kovan in žigosan od vladarja, je moral ponarejevalec uporabiti enako tehniko; to pa je bilo spričo nerazvite tehnike in ob pomanjkanju ustreznih kovin, predvsem žlahtnih, sila težavno.

¹ Richard Steinke: Kurze Geschichte der Geldfälschung, Kriminalistik št. 10/69, stran 538.

Zato so v starem veku denar ponarejali predvsem posamezni vladarji, pogostokrat iz gospodarskih in političnih razlogov. Tuji denar se je največkrat samo razvrednotil, in sicer tako, da mu je bilo razmerje kovin spremenjeno v lastno škodo.

Če bi upoštevali, da imata zlat in srebrn denar svojo gnotno in funkcionalno vrednost, in če bi nominalna vrednost denarja ustrezala vrednosti snovi, iz katere je denar kovan, bi torej lahko govorili, da se denarja ne izplača ponarejati, ker ponarejevalec s tem ne pridobi ničesar, posebno če lastnik žlahtnih kovin denar lahko kuje za svoje potrebe v državnih kovnicah. Ločiti moramo le kovanje in izdajo krivega denarja iz nežlahtnih kovin oziroma iz zlitine, ki ni enaka čistini denarja, ki je v obtoku in ki ga je izdala državna kovnica. To bi bilo sicer idealno, vendar so nam iz zgodovine poznani primeri, ko je bil v obtoku samo kovan denar, pa so se tako zasebniki kot države vseeno ukvarjale s ponarejanjem kovanega denarja. Država je v tem času ponarejala tako, da je izdajala denar manjše teže ali manj čiste kovance, kot bi jih sicer morala. Zasebniki pa so ne samo skrivaj kovali denar in ga razpečavali, temveč so ga tudi nalašč kvarili. Posebno zanimivi so primeri ponarejanja zlatnikov, povsem enakih kot so pristni (tako v zlitini kot v teži in čistoči). Taki zlatniki — ponaredki so bili za ponarejevalce zelo donosni, ker je bila cena kovanega zlata na trgu večja od cene neobdelanega zlata.

V XVI. stoletju se je ponarejanje denarja kljub ostrim kaznim (sežig na grmadi) tako razširilo, da se ni dalo več preprečiti, z izdajo papirnatega denarja pa se je še stopnjevalo. Ponarejevalce je k temu vodilo dvoje:

a) papirnati nadomestek ima dosti večjo nominalno vrednost od njegove dejanske vrednosti,

b) surovine za izdelavo papirnatega denarja je dobiti veliko lažje, kot ustrezno količino kovin, posebno žlahtnih.

III. PREPOZNAVA PONAREJENEGA DENARJA

Pravi denar ima posebne lastnosti, ki jih pri ponarejenem denarju ne moremo najti, ali pa imajo posebne lastnosti ponaredki in jih je po njih mogoče prepoznati.

Katere posebnosti dajo videz, da je denar ponarejen?

a) Ukrepi države pri izdelovanju denarja in zavarovanje proti ponarejanju

Pri načrtovanju izdelave denarja je treba dosti varnostnih ukrepov, da se onemogočijo ali vsaj zmanjšajo možnosti ponarejanja.

Pristni bankovci so izdelani natančno, na najboljšem papirju, s sodobnimi tiskarskimi stroji in s kombinacijo raznih tiskov. Pri izdelavi se uporabljajo razna varovalna sredstva (vodna znamenja, kovinske nitke, raznobarvna svilena vlakenca, razne šifre in drugo). Ta sredstva niso vedno vidna. To so določene posebnosti v papirju, tisku, nalaščnih napakah v risbi, v različnosti podpisov, v določeni zapovrstnosti kontrolnih številčk ipd. Pristni bankovci so dognani z ostrimi in jasnimi slikami, predvsem portreti.

b) Načini ponarejanja in prenašanja bankovcev

Denar se lahko ponareja ročno, vsak bankovec se posebej nariše ali prekopira. Ti bankovci so lahko prepoznavni in imajo zato vedno manjše serije. Izdelava je zelo zahtevna, ponarejevalec mora biti dober risar, pri tem pa izgubi veliko časa. Ročno mora upodobiti vse nadrobnosti bankovca, in sicer z ustreznimi barvami, tako vodnimi kot pastelnimi, barvnimi svinčniki, tušem ali drugimi kemičnimi pripomočki.

Zanimivo pa je strojno izdelovanje denarja, ker ga ponarejevalci, ko izdelajo priprave in opremijo delavnice, tiskajo v neomejenih količinah. Težave so le pri dobivanju papirja, ker ga ponarejevalci nikoli sami ne izdelujejo, temveč jim zadošča podobna kakovost.

c) Katera znamenja nam omogočajo odkrivanje ponarejenega denarja

Še tako dobro ponarejen bankovec je mogoče prepoznati, in sicer po papirju in varovalnih podatkih, filigranu, risbi in giljošah, barvi, številkah, napisih, tisku in nemalokrat tudi velikosti.

Papir

Papir za izdelavo bankovcev mora ustrezati določenim normativom. Biti mora odporen proti prepogibanju, imeti mora določeno trdoto, poseben šelest in drugo. Takega papirja ni dobiti v prosti prodaji in navadno nadzorujejo tudi njegovo izdelovanje. Pri izdelovanju se med papirno maso primešajo razni kemični indikatorji, ko-

vinski vložki, svilena vlakenca, varnostna nitka in druga varovalna znamenja. Vsi ti ukrepi v papirju so enakomerno ali neenakomerno razpostavljeni; nekateri so vidni s prostim očesom, druge pa opazimo pod ultravijoličasto svetlobo.

Prav tako že med izdelovanjem papirja vtisnejo vanj vodno znamenje, lahko je linijsko ali pa vsebuje sive odtenke.

Ponarejeni denar je največkrat delan na slabšem papirju, ponarejevalci pa bankovce namenoma »postarajo«, da dajo vtis, kot bi bili že dalj časa v obtoku.

Preiskovanje papirja opravimo pod ultravijoličasto svetlobo; to pa ni vedno zadosti zanesljivo. Če je tak preizkus negativen, bomo papir morali preiskati še fizikalno ali kemično v laboratoriju. Ako pa dvomimo o ponarejitvi vodnega znamenja, bomo preizkus opravili kemično, z raztopino natrijevega hidroksida.

Izdelava risbe

Pri načrtovanju bankovca je zelo pomembno, kakšna bo risba. Posebno nadrobnosti in odtenki morajo biti zelo jasni; ponarejevalci temu ne posvečajo preveč pozornosti. Pri tisku se najprej odtisne podlaga, ki predstavlja razne ornamente, zaznambe vrednosti bankovca in podobno. Vse te zaznambe niso vedno vidne s prostim očesom. Glavna risba pa je tista, ki predstavlja portrete, grbe, pokrajine, pozitivne in negativne giljoše v različnih barvah in zaznambe o nominalni vrednosti.

Pri ponarejenih bankovcih je zelo slabo izdelan predvsem portret. Nejasne poteze, drugačen izraz obraza, motne oči, pomanjkljivosti v laseh, slaba osenčenja, neenake črte in drugo nam že vidno da vedeti, da je bankovec ponarejen.

Načrtovanje giljoš

Skoraj ni bankovca, ki ne bi bil bolj ali manj prepreden z giljošami, med seboj se prepletajo in potekajo simetrično na neko os. Imamo pozitivne in negativne giljoše. Pozitivne so navadno obarvane črno, negativne pa so bele. Giljoše delajo težave ponarejevalcem; zelo težko jih posnemajo in so hitro prepoznavne, ker iz ene barve v drugo ne prehajajo enakomerno, temveč grobo in neenakomerno. Črte so pogostokrat pretrgane, predebele, neostre in nečiste.

Zaznamovanje bankovcev s kontrolnimi številkami

Bankovci se zaznamujejo s serijskimi zaznamkami in številkami. Te zaznambe so v medsebojnem razmerju, ki so za javnost nepomembna. Ponarejevalcem delajo težave, ker jih težko razvozljaajo. Poleg tega obstajajo še druga pomembna znamenja, ki so znana le strokovnjakom, in ti po njih hitro ugotovijo, da gre za ponaredek.

Izbira in uporaba barv

Barve za tiskanje bankovcev morajo biti izbrane tako, da so obstojne in odporne proti kemikalijam, topilom, vročini in mrazu. Tudi te barve se ne dobijo v prosti prodaji, zato ponarejevalci uporabljajo podobne barve, ki pa nimajo ustreznih lastnosti in so hitro prepoznavne.

Tisk

Postopek za tiskanje denarja lahko razvrstimo v tri skupine:

- a) tisk z izbokline (tipografija),
- b) tisk s ploskve, kamnotisk ali ofsetni tisk (litografija),
- c) tisk z izdolbine (bakrotisk).

Katero vrsto tiska bodo ponarejevalci uporabljali je odvisno od njihove strokovnosti in tehnične opreme. Navadno se podlaga tiska tipografsko ali v ofsetu, glavna risba pa v bakrotisku. Sodobni tiskarski stroji pa ne zahtevajo več za vsako barvo posebej izdelanega klišeja, temveč z enim odtisom naredijo celotno risbo.

d) Ponarejanje kovanega denarja

Postopki za ponarejene kovance kovanega denarja so nekoliko drugačni in se prav tako delijo na tri skupine:

- a) vlivanje
- b) galvanoplastika
- c) kovanje.

Če se denar vliva, je treba narediti ustrezne modele iz več delov. V te modele se nato vlije ustrezna litina. Vlit kovanec se še mehanično obdela, ker odlitek ni vedno čist. En model — kalup pa zadošča le za manjše število odlitkov, zato je količina odlitkov omejena.

Galvanoplastično ponarejanje je redko, ker zahteva visoko strokovno sposobnost ponareje-

valcev. Postopek je zapleten in ponarejevalci se ga raje izogibajo.

Najpogostnejša je izdelava ponarejenega denarja s kovanjem. Pri tem uporabljajo ploščice ustrezne kovine, ki je podobna pristni; te ploščice ob določeni temperaturi stiskajo v kalupih, da dobijo ustrezen kovanec.

e) *Kdo je pristojen dati oceno o ponarejenem denarju*

Nedvomno je najbolj tehtno tisto poročilo o ugotovitvi ponarejenega denarja, ki ga izda emisijska banka. Le-ta je edina, ki pozna ves tehnološki postopek pri izdelavi denarja ter njegove tehnične lastnosti. Ko gre za domač ponarejen denar, ni težav. Ko pa imamo ponaredke tujega denarja, se postavlja vprašanje, kdo bo v tem primeru podal poročilo o ugotovitvi ponaredka. Centrala Narodne banke v Beogradu je pooblašena, da tudi v takem primeru izdela ekspertizo vsega ponarejenega denarja, ki je v obtoku na ozemlju SFRJ, ne glede na njegov izvir. Ker naša država sodeluje v mednarodnem boju proti ponarejanju in prenašanju denarja, nas sekcija Interpola opozori na vsak nov ponaredek, ki pride v obtok. Centrala Narodne banke ima posebno zbirko z vpisom ponarejenega denarja. Če se bankovec primerja z vpisom v zbirki in ustreza opisanemu tipu, gre nedvomno za ponaredek, ker je ekspertizo o tem podala emisijska banka, katere denar je bil ponarejen in ki je predlagala tudi vpis v to zbirko.²

Poročilo centralne Narodne banke o ekspertizi pove, kdaj je bil ponarejeni denar pregledan, številke ponarejenih bankovcev, nominalno vrednost, kraj izdaje bankovcev, serijo, kontrolno črko, številko klišeja na prednji in zadnji strani, faksimile podpisov, podatke o kakovosti papirja in barve ter preizkus papirja, o varnostnem znamenju in o tipu ponaredka, natisnjena v domačih in tujih publikacijah.

IV. OSEBNOST PONAREJEVALCEV IN MOTIV, KI JIH VODI K PONAREJANJU

Ponarejevalci denarja izhajajo iz vseh družbenih plasti, so umsko zelo razviti in nadarjeni, brez predsodkov glede storitve kaznivih dejanj.

² Centrala Narodne banke Jugoslavije daje ekspertizo po reviji *Counterfeits and Forgeries*, M. K. P. Pariz.

Delujejo posamično ali v združbi in so lahko poklicni kriminalci ali pa samo priložnostni.

Kaznivo dejanje ponarejanja denarja je naklepno dejanje, kar pomeni, da je motivirano. Motiviran proces od ponarejevalca zahteva, da obvlada notranje in zunanje ovire (konfliktne položaje), v katerih se bojujejo nasprotni pobude za storitev ali opustitev kaznivega dejanja.

Za motiv so simptomatični namen, način in sredstvo storitve kaznivega dejanja. Namen dosežemo le z delovanjem. Pri ponarejanju denarja ni končni namen, da se denar ponaredi, čeprav je kaznivo dejanje s tem dokončano. Končni cilj je, da se pridobijo sredstva, ki se bodo uporabila za razne potrebe. Ravno te potrebe so storilca že poprej motivirale, da je zavestno deloval za zadostitev tem potrebam.

Pri temeljnem motivacijskem mehanizmu dejansko ni razločka med prestopniki in neprestopniki, ker si prvi in drugi prizadevajo doseči namene, zadostiti potrebam. Razloček je le v načinu za zadostitev tem potrebam. Prestopniki svoje namene dosegajo s kaznivimi dejanji. Pri motiviranih prestopnikih opazimo močno željo po dosegu postavljenih ciljev na lahek in preprost način. Zato je storitev kaznivega dejanja edini način, ki prestopnikom prinaša korist na količak lahek način.

Motivirani prestopnik pri kaznivem dejanju ponarejanja denarja opravi določena pripravljalna dejanja, dejanja ne stori, ko se mu za to ravno porodi misel. Storilec za storitev kaznivega dejanja največkrat išče soudeležence, pomagače, prikrivalce in razpečevalce ponarejenega denarja.

Pomembna posebnost motiviranih prestopnikov — ponarejevalcev denarja je skladnost med njihovo inteligenco in načinom storitve kaznivega dejanja. Storilci tega kaznivega dejanja so vedno na visoki intelektualni stopnji, bodisi da so po naravi umsko razviti ali pa so si strokovno znanje pridobili kasneje v življenju.

Prilagodljiva opravila, kraj in čas storitve kaznivega dejanja nam lahko pokažejo premišljenost ali nepremišljenost storjenega kaznivega dejanja, kar je v skladu z inteligentnostjo storilca. Pokažejo tudi način storitve kaznivega dejanja, spretnost in nespretnost pri uporabi sredstev za storitev kaznivega dejanja, brisanje sledov kaznivega dejanja, razmerje storilca do kazni, vse to pa prav tako govori o stopnji njegove inteligentnosti.

Tesno zvezo moramo iskati med prestopnikovo motiviranostjo, njegovo osebnostjo in družbenimi vplivi, ki spremljajo storitev kaznivega dejanja ponarejenega denarja.

Posebnosti pri storitvi kaznivega dejanja pa so v tem:

a) namen kaznivega dejanja je določen in daje trenutno zadovoljstvo in predmetno korist,

b) dejanje je navadno storjeno v ugodnih razmerah in največkrat v združbi,

c) način storitve kaznivega dejanja je v neposrednem razmerju s storilčevo inteligentnostjo.

Ponarejevalci denarja se zavedajo tudi posledic, ki bodo nastale s ponareditvijo denarja, tako subjektivnih kot objektivnih. Vedo, da je njihovo motivirano dejanje nasprotno motivom zakonodajalca, vedo pa tudi, kakšno škodo lahko povzročijo državi, katere denar ponarejajo.

Iz kakšnih motivov ponarejajo denar posamezne države

Posamezni vladarji ali države so v zgodovini prav tako ponarejali denar in če bi vsoto ponarejenega denarja primerjali, bi kaj lahko ugotovili, da so ravno države tiste, ki so dale v obtok neprimerno večje količine ponarejenega denarja kot pa drugi ponarejevalci.

Države so poleg tega, da so svoj denar ponarejale (znižale so čistost žlahtne kovine) predvsem za plačilo storitev v tujini, ponarejale pa so tudi tuji denar. Motiv, ki jih je k temu spodbujal, je bil predvsem, da bi spodkopale gospodarsko in politično moč kake države, ker so ponavadi ponarejale denar tiste države, s katero so bile v vojni, ali pa na zasedenem ozemlju tiste države.

V. ODKRIVANJE KAZNIVIH DEJANJ IN STORILCEV PRI PONAREJANJU, PRENAREJANJU IN SPRAVLJANJU PONAREJENEGA DENARJA V OBTOK

Država že sama preprečevalno deluje, da ne bi prišlo do ponarejanja denarja in sicer s tem, da skuša izdelati tak denar, ki bo težko ponaredljiv. Seveda je tudi delo policije usmerjeno v preprečevalno dejavnost; predvsem opazuje že kaznovane tovrstne prestopnike, nadzira objekte, kjer bi se morebiti lahko ponarejal denar, s pristojni-

mi dejavniki se dogovarja o varnostnih ukrepih pri razdeljevanju surovin in podobno. Glavna naloga policije pa je preganjanje, ko je že prišlo do storitve kaznivega dejanja; odkriti mora ponarejevalce in razpečevalce ponarejenega denarja, skrivne delavnice, zaseči ponarejeni denar in pripomočke ter surovine za izdelavo denarja in zoper osumljene osebe v skladu z zakonom o kazenskem postopku pristojnemu organu pregona izročiti ustrezno ovadbo, da je očitno podan sum o storitvi kaznivega dejanja ponarejanja ali poskusa ponarejanja denarja ter spravljanja takega denarja v obtok, če je do tega že prišlo.

Odkrivanje takih kaznivih dejanj ni lahko delo. Preiskovalec si mora odgovoriti na vrsto vprašanj, preden bo začel s poizvedovalnimi ali preiskovalnimi opravili. Ko se ponarejeni denar pokaže v obtoku, mora preiskovalec, ki vodi postopek, izdelati nadroben načrt za izpeljavo akcije. Pri tem mora biti zbiranje podatkov centralizirano zaradi operativno-taktičnih ukrepov. Upoštevati je treba navodila, ki jih daje osrednji državni biro; ta ima podatke o poteku celotne akcije. Če postopek vodimo v krajevnih mejah, se nam bo kaj rado zgodilo, da bomo odkrili le razpečevalce, ne pa tudi organizatorje in skrite delavnice.

Da bi bila preiskava pravilno usmerjena, navaja Vladimir Vodinelič naslednja kriminalistična vprašanja:³

1. ali gre sploh za ponarejen denar, in če gre, kako tehnično dognano je izdelan;

2. koliko ponarejenega denarja se je pokazalo v obtoku, če gre za enake bankovce, in koliko ga je odkritega;

3. v kakšnem obsegu je ponarejen denar dan v obtok?

4. kje so se pokazali ponaredki in kje je bil ponarejeni denar izdelan;

5. kdaj se je ponarejeni denar pokazal v obtoku in kdaj je bil izdelan;

6. kdo in kako je ponarejeni denar spravljal v obtok;

7. ali gre za posameznega ponarejevalca ali za združbo;

8. kdo je ponarejevalec, oziroma (če jih je bilo več), kdo so in kakšna je njihova strokovna sposobnost.

³ V. Vodinelič: Metodika izsledjivanja falsifikata novca, Priručnik 4/1963, str. 407.

Vlado Vidic pa meni, da je bistveno vprašanje tudi, kdo je preskrbel naprave in pripomočke za ponarejevanje denarja.⁴

Ko se ponarejeni denar pokaže v obtoku, ali ko se pripravlja serija ponarejenega denarja, ki bo dan v obtok, ali so v teku priprave za izdelovanje denarja ter ustanovitev skrivne delavnice, bo za to prej ali pozneje zvedela policija. Kako obširno bo to poročilo, je odvisno od tistega, ki podatke posreduje, in koliko je sam seznanjen ali udeležen v zadevi. Od tega, kako obsežno je sporočilo, bo odvisen tudi potek preiskovanja ter od hitrega ukrepanja izid ugotovitev. Podatki se največkrat dobijo:

- a) od pooblaščenega banke ali drugih organov, ki so ponarejeni denar sprejeli od stranke;
- b) od oškodovanca, ki je ponaredek prejel v dobri veri, da je denar pravi;
- c) od prič, ki so karkoli začutile o ponarejenem denarju;
- d) od anonimnih ali psevdonimnih naznanilcev;
- e) po naznanitvi ponarejevalca ali razpečevalca (samoobtožba), vendar le redko, izjemoma;
- f) pri odkrivanju drugih kaznivih dejanj;
- g) pri osebah, ki jih policija usmerja v odkrivanje kaznivih dejanj;
- h) po lojalnih osebah, ki so do podatkov prišle pri javnem komuniciranju.

Ad 1) Ali gre sploh za ponarejen denar — in če gre, kako tehnično dognano je izdelan

Preiskovalec, ko prejme naznanilo ali sporočilo o ponarejenem denarju, mora najprej ugotoviti, ali sploh gre za kaznivo dejanje, ali je denar sploh ponarejen. Za to ugotovitev si lahko pomaga z revijo COUNTERFEITS AND FORGERIES, pogleda, ali je omenjeni bankovec že vpisan v reviji ponaredek; lahko pa ga pošlje tudi v pregled kriminalistično-tehničnemu laboratoriju, da ga preišče in da o tem pove svoje mnenje. Posvetuje se lahko tudi z bančnimi strokovnjaki, ti bodo ponaredek zlahka prepoznali. Če pa mnenje, da je denar ponarejen, poda pooblaščen ustanova, ni več dvoma, da gre za sum storitve kaznivega dejanja in da je treba nemudoma začeti zbirati podatke o izviro denarja in ponarejevalcih.

Specializirani kriminalisti morajo zato poznati vse posebnosti pristinega in ponarejenega de-

narja, ker je nemalokrat od tega odvisno prijetje storilca, medtem ko se uradna potrditev, da gre za ponaredek, lahko dobi tudi dosti kasneje.

Ad 2) Koliko ponarejenega denarja se je pokazalo v obtoku, ali gre za enake bankovce in koliko ga je bilo odkritega.

Če so v obtoku velike serije ponarejenega denarja s tehnično dognano izdelavo, se upravičeno sklepa, da je taka izdelava načrtno izpeljana in da gre pri izdelavi za močno združbo z velikimi denarnimi sredstvi, ustrezno tehniko in strokovnimi ponarejevalci. Manjše število ponarejenih bankovcev slabše izdelave pa da sklepanje, da je izdelovalec posameznik ali zelo majhen krog sodelavcev. To pa ne sme biti pravilo, ker so nekateri posamezniki izdelali in spravili v obtok sorazmerno veliko količino dobro izdelanega ponarejenega denarja (npr. Juan Sabajou 1963 in inž. Bojarski 1964, oba iz Francije).

Pomembno vprašanje pri tem pa je, koliko od izdelanega ponarejenega denarja je zaseženega ob realizaciji in koliko ter kje in pri kom bo treba še opravičiti zasežbo, da se ves ponarejeni denar vzame iz obtoka.

Ad 3) V kakšnem obsegu je ponarejeni denar dan v obtok

Osrednji državni urad mora nemudoma zvedeti za vnovčenje ponarejenega denarja. Nato usmerja akcijo, ko ima za celotno državno območje pregled o pojavih vnovčenja. Tu se zbirajo podatki, kako obsežna je dejavnost ponarejevalcev, ko se ugotovi, da gre za isto serijo in za enako vrsto bankovcev. Pojavi vnovčenja pa so lahko enkratni na enem kraju ali pa postopoma, v različnih krajih.

Ad 4) Kje so se pokazali ponaredki in kje je bil ponarejeni denar izdelan

Dobro ponarejeni denar — je težko odkriti predvsem laikom. Ponarejevalci zato dajo v obtok manjšo količino denarja, da ugotovijo, kakšna bo reakcija, če bo denar odkrit, in čez koliko časa bo odkrit. Spretnější ponarejevalci pa izdelajo določeno serijo denarja, potem pa uničijo ves pribor za ponarejanje in skušajo čim hitreje vnovčiti ves denar. Pri tem računajo na nepoučenost o ponaredku in na počasnost policije pri odkrivanju.

Ko gre preiskava v smeri, kjer se je ponarejeni denar pokazal, se morajo podatki skrbno

⁴ V. Vidic: Kako spoznamo ponarejen denar, Strokovni list št. 5, 1967, str. 215.

zbirati. Preiskovalec mora biti tekoče seznanjen o vseh krajih, kjer je bil ponarejeni denar vnovčen. S proučevanjem teh podatkov nas sled lahko pripelje do skrivne delavnice. Nikakor pa ne smemo že v začetku sklepati, da je skrivna delavnica denarja v kraju, kjer je bil ponarejeni denar dan v obtok. Celo nasprotno: ponarejevalci in razpečevalci bodo denar skušali vnovčiti čim dlje od mesta, kjer je bil izdelan. Nemalokrat zato ugotovimo, da se denar tiska v tujini.

Ad 5) Kdaj se je ponarejeni denar pokazal v obtoku in kdaj je bil izdelan

Gre za čas, ko je denar bil izdelan in ko so bili odkriti prvi ponaredki v obtoku. Tu nikakor ne more biti pravila. Preiskovanje bo lažje, če je čas krajši, ker se skrajša črta ponarejevalci — razpečevalci. Nikoli ni mogoče vsega ponarejenega denarja dati v obtok hkrati, razen če gre za manjšo serijo. Ponaredki se nam bodo zato pokazali v različnem času, odmaknjenem od časa, ko je bil ponarejeni denar izdelan.

Ad 6) Kdo in kako je spravljal ponarejeni denar v obtok

Obstaja več načinov, kako ponarejevalci vnovčijo ponarejeni denar. Nemalokrat imajo odjemalce že vnaprej, preden denar sploh gre v tisk. Kasneje, ko je denar natisnjen, pa je predmet novih skrivnih kupčij, preden se sploh da v obtok na trg. Obstaja določeno število »grosistov« in nešteto malih in večjih detajlistov. Ob vsakem prekupčevanju pa cena ponaredkov raste, ker vsak razpečevalec zaračunava svoj zaslužek.

Osebe, ki ponarejeni denar razpečavajo za »grosiste« ali za svoj račun, so največkrat kriminalci povratniki ali druge zanesljive osebe, ki so bile poprej preverjene. Pri tem pa se skušata glavni pobudnik ali skupina ponarejevalcev zavarovati, če bi bili mali razpečevalci odkriti; le-ti grosistov ne poznajo ali jih poznajo pod lažnimi imeni.

Ad 7) Ali gre za posameznega ponarejevalca ali za združbo

Posamezni ponarejevalci denarja niso redki, vendar so skoraj vedno odkriti. Izdelujejo manjše serije in izdelki so slabše kakovosti. Denar navadno tudi sami ali v ožjem krogu družine razpečavajo in pri tem niso najbolj previdni.

Združbe ponarejevalcev so lahko zelo nevarne zato, ker organizirajo industrijski način izdelo-

vanja v velikih serijah in pri tem uporabljajo naj sodobnejše pripomočke. Način izdelovanja je načrten in vsebuje:

- a) pripravljalni stadij
- b) izdelavo ponarejenega denarja
- c) organizacijo spravljanja ponarejenega denarja v obtok.

Pripravljalni stadij vsebuje pobudo za celotno delo, ki naj ga ponarejevalci opravijo, da bo delo tekoče in da bo izdelovanje potekalo nemoteno. Treba je izbrati kraj, kjer bo delavnica, kjer se bo denar tiskal. Če se delavnica šele ustanavlja, je treba dobiti ustrezne stroje. Ponarejevalci denar večasih ponarejajo zunaj rednega delovnega časa v tiskarnah, z vednostjo določenega kroga ljudi. Te osebe pa so lahko pobudnice, ali pa samo delujejo kot strokovnjaki za tisk, fotografijo in podobno, za to so dobro plačani in jim nadaljnja usoda ponarejenega denarja ni mar. V organizacijo priprav spada še pridobitev papirja, barv, prevozi, angažiranje zanesljivih oseb za razpečevanje denarja, nato varnostni ukrepi, če bi bila delavnica odkrita itd. Odločiti se je treba tudi za vrsto in nominalo bankovca, ki bo ponarejen.

Izbira kraja, kjer bo delovala skrivna delavnica, je pomembna odločitev tako zaradi policijskega nadzorstva kakor tudi zaradi priprav ter nakupa in dovoza gradiva, pa tudi prevoza izgotovljenih bankovcev ali pa zaradi zbiranja večjega števila oseb, predvsem tistih, ki jih policija opazuje.

V drugi fazi gre za izdelavo denarja. Ko so vsa pripravljala dela končana, se prične prva serija tiska. Prve odtise pregledujejo, dopolnjujejo in pri tem odstranjujejo pomanjkljivosti, da se dobi najbolj dober bankovec.

V tretjo fazo pa spada razpečevanje ponarejenega denarja.

Ad 8) Kdo je ponarejevalec oziroma, če jih je več, kdo so in kakšna je njihova strokovna sposobnost

Kdo je ponarejevalec, je najpomembnejše vprašanje, ki si ga postavlja preiskovalec, ko je zvedel za kaznivo dejanje, da je ponarejeni denar v obtoku. Pravilno formuliran odgovor in prva začetna opravila nas bodo pripeljala do uspeha. Izhodišče moramo imeti pri tem, kar nam je o ponarejenem denarju že znanega, ter naše sklepanje povezati z domnevanji, kateri izmed osumljencev bi bil lahko storilec. Pomembna sta dva povsem različna dejavnika:

- a) ali gre za ponarejeni kovani denar,
- b) ali gre za ponarejanje papirnatih bankovcev in ali so ti izdelani ročno ali strojno.

Logično je, da bomo ponarejevalce kovanega denarja iskali v drugem okolju kot ponarejevalce papirnatega denarja, ker je tehnologija izdelave povsem različna, uporabljena pa so tudi različna tehnična sredstva. Modus nas torej vodi pri odkrivanju, kdo ima kaka tehnična sredstva, kakšna strokovnost je bila uporabljena za ponarejanje denarja.

a) Strokovno bodo najbolj zmožni za ponarejanje kovanega denarja tisti, ki delajo v kovinarski stroki. Preiskovanje moramo zato usmeriti in storilce iskati med livarji, graverji, modelarji, zlatarji, filigranisti in med drugimi delavci kovinske stroke;

b) za ponarejen papirnat denar pa moramo ponarejevalce iskati med slikarji, arhitekti, tehničnimi risarji, kaligrafi in podobnimi poklici, če gre za ročno izdelavo. Pri strojni izdelavi moramo krog osumljencev razširiti še na strokovnjake, ki poznajo kemijske, fotografske in tiskarske postopke.

Kdo preskrbi pripomočke za ponarejanje denarja

Posamezni ponarejevalci, predvsem tisti, ki denar izdelujejo ročno, bodo ves potrebni pribor preskrbeli sami. Celo tako daleč gredo, da sami rezbarijo klišeje iz lesa. Podobne pripomočke preskrbijo ponarejevalci, fotografi, litografi, tiskarji, ki take pripomočke nabavljajo v zvezi z opravili, ki jih opravljajo v redni poklicni dejavnosti.

Za organizirano strojno tiskanje ponarejenega denarja pa preskrbijo pribor in pripomočke združbe, ki stojijo za tiskarji kot organizatorji. Organizatorji si zato prizadevajo poiskati tiskarne in denar tiskati zunaj delovnega časa, dovoz gradiva in odvoz izgotovljenih bankovcev pa gre lahko nenadzorovano poleg drugega tiskarskega gradiva.

Tipičen primer uporabe pripomočkov za izdelavo denarja je bil, ko je neki direktor kovnice organiziral ponarejanje denarja v državni kovnici, in sicer z ukradenim gradivom, ki je bilo namenjeno za redno delo in izdelavo kovancev v tej kovnici. Ta denar je bil sicer nezakonito izdelan, vendar pristen in prepoznava od pravega ni bila mogoča.

Načrtovanje akcije za prijetje storilcev

Ko preiskovalec zbere vse nadrobnosti, mora na podlagi teh izdelati načrt akcije za prijetje osumljenih oseb, odkritje skrivnih delavnic ter zasežbo ponarejnega denarja in pripomočkov.

Načrt akcije vsebuje:

- a) zbiranje podatkov o kaznivem dejanju in osumljenih storilcih,
- b) odkritje in prijetje storilcev kaznivega dejanja.

a 1) O odkritju ponarejenega denarja mora preiskovalec takoj sporočiti državnemu osrednjemu uradu, če pa je zasežen ponaredek, mora tudi tega takoj poslati v ekspertizo. Urad mora potem preiskovalcu sporočiti, ali je denar ponarejen, v kakšnem obsegu se je hkrati pokazal v obtoku, kje je bil že vnovčen in koliko ga je bilo vnovčenega.

Če gre za tuj denar, mora državni osrednji urad to takoj sporočiti državi, katere ponarejeni denar je v obtoku, in od sekcije Interpola tiste države zahevatii podatke, ali so storilci že znani in prijeti, koliko denarja je bilo danega v obtok in koliko od tega je bilo zaseženega, v katerih državah vse se je denar že pokazal v obtoku, ter navezati stike za medsebojno sodelovanje.

Če ob prijettju storilcev ni zasežen ves denar, pomeni, da so na delu še razpečevalci, ter da bi bilo treba akcijo usmeriti na odkrivanje razpečevalcev in njihovo prijetje.

Če ponaredek še ni vpisan v revijo COUNTERFEITS AND FORGERIES, mora to predlagati državni osrednji urad države, katere denar je ponarejen, da bodo tako vse denarne ustanove zvedele, da je v obtoku nova serija ponarejenega denarja.

Sporočilo o ponarejenem denarju je treba poslati tudi vsem temeljnim policijskim ustanovam, da usmerijo pozornost na osebe, ki bi vnovčevale ponarejeni denar.

Od državnega osrednjega urada je treba dobiti podatke o vseh osebah, obravnavanih za tovrstna kazniva dejanja, ter te osebe preverjati in jih opazovati, seveda pa poprej izločiti tiste, za katere lahko z gotovostjo trdimo, da kot storilci ne pridejo v poštev.

Preveriti je treba tudi druge osebe, predvsem tiste, ki delajo v grafični stroki (samostojni poklici, delo zunaj delovnega časa, uporaba strojev na domu) potem tiste, ki preveč zapravljajo de-

nar; preveriti ljudi, ki kupujejo gradivo, iz katerega bi se lahko ponarejal denar, zakaj so dejansko tako gradivo uporabile.

Že poprejšnje ekspertiza denarja nam da podatke, kakšno gradivo je bilo uporabljeno za ponarejanje in katere tovarne izdelujejo take surovine. Od izdelovalca bo treba za kritično obdobje preskrbeti vse odjemalce surovin in jih preveriti.

Če so nam znani samo razpečevalci in tisti, ki smo jih izločili, da niso ponarejevalci, je pomembno, čeprav včasih dolgočasno, njihovo spremljanje, ker imamo možnost, da nas bodo kljub vsem varnostnim ukrepom posredno le pripeljali do ponarejevalca ob preskrbovanju s ponareddki. Vsak preuranjen ukrep zoper njih bi rodil neuspeh.

Če gre za velike serije ponarejenega denarja, ki je dan v obtok, in če bi s tem lahko bilo ogroženo gospodarstvo tiste države, bi bilo treba s poprejšnjim soglasjem pristojnih dejavnikov skleniti, da prek množičnih občil na tako serijo opozorimo občane. Pri tem lahko zagotavljamo neuspeh vnovčevanja, po drugi strani pa imamo širši krog oseb, ki bi bile pripravljene povedati kaj o razpečevalcih in morebitnih ponarejevalcih. V drugih primerih pa množičnih občil ni smiselno uporabljati.

A 2) Postaviti je treba hipotezo

Pri zbiranju podatkov moramo izhajati iz več mogočih različic; vemo, da je samo ena prava, vendar tudi drugih ne smemo zanemariti, ker ena različica izloča drugo. Med postopkom moramo število različic zmanjšati, in ko so določena dejstva preverjena, jih takoj opustimo. S tem se približujemo ugotovitvi objektivne resnice. Vendar tudi sprejeto različico, (ko smo druge opustili) ne smemo verificirati, saj je lahko tudi ta napačna, tako kot druge.

Pri preverjanju različic je treba upoštevati tudi negativne okoliščine, ne smemo se zadrževati samo pri pozitivnih dejstvih, na katerih bi postavljali hipotezo kot eno samo izhodišče za dokončni cilj.

A 3) Razčlemba delovnih operacij in delitev dela

Razčlemba delovnih operacij mora obsegati obseg dela in časa za posamezno operacijo. Ko vemo, kakšen je obseg ponarejenega denarja, danega v obtok, moramo z delovnim načrtom do-

ločiti, kateri delavci bodo delali pri zadevi, precizirati njihov obseg dela in jim določiti rok, v katerem mora biti delo opravljeno.

Rekli smo, da mora biti vodenje centralizirano; ker delo navadno poteka na širšem območju države, nam bo vnaprej pripravljena delitev delovnih operacij zaradi hitrosti postopka zagotovila uspeh.

Zapovrstnost posameznih delovnih operacij je lahko:

a) serijska (vrstna) — posamezne operacije se prevzemajo druga za drugo,

b) paralelna (vzporedna) — pri tem več delavcev vzporedno opravlja vse delovne operacije,

c) simultana (hkratna) — več delavcev hkrati opravlja različne delovne operacije pri isti zadevi.

B 1) Odkritje in prijetje storilcev

Ko je zbranih že toliko podatkov, ko so zavrnjene vse mogoče različice razen najverjetnejše, podkrepjene z dokazi, ostane še zadnje policijsko opravilo — prijetje storilcev ter njihova izročitev organom pregona. Tudi za prijetje storilcev je treba izdelati temeljit načrt, kje bomo začeli in kje končali operativno-taktična opravila.

Z načrtom se določi zapovrstje posameznih operacij ter nosilci nalog.

Načrt se mora narediti na podlagi poprej zbranih podatkov, za prijetje storilcev pa mora biti določen primeren trenutek, računajoč, da gre vedno za večjo združbo ponarejevalcev in razpečevalcev. Zato morajo biti prav pri vseh sostorilcih hkrati narejeni ustrezni ukrepi.

Za čas prijetja je zaželeno, da zanj ve čim manj delavcev, ker se je bati, da bi zanj zvedeli tudi storilci in bi naredili nasprotnne ukrepe. Uničili bi sledove kaznivega dejanja, sami pa bi se skrili in s tem otežili položaj preiskave.

Poleg prijetja storilcev je najpomembnejše zaseči ponarejeni denar, surovine, priprave in pripomočke za izdelavo denarja; zato je treba načrtovati, da se pri ponarejevalcih in razpečevalcih opravijo hišne in osebne preiskave, pa tudi preiskave skrivnih delavnic in skladišč.

Ko so storilci izročeni organom pregona in ko je zoper njih podana kazenska ovadba, naj delo policije ne preneha. Veliko vprašanj bo še nepojasnjenih, odkrila se bodo nova dejstva, postavile nove domneve (predvsem obrambe storilcev), ki jih bo treba preverjati in zbirati bo treba dodatne podatke ter opraviti nove operativno-taktične ukrepe.

Menim, da bi policija zato morala delati tudi v času formalnega postopka; preiskovalni sodnik bi dajal ustrezne naloge, katera opravila, ki v predhodnem postopku niso bila opravljena ali pa so bila opravljena pomanjkljivo je še treba opraviti, ker so se spričo novih odkritij pokazale tudi nove zahteve.

Kolegij, ki vodi akcijo, mora ob koncu narediti razčlenbo delovnega poteka ter vseh pomanjkljivosti, ki so se pokazale med delom; ugotoviti je treba napačna izhodišča, pomanjkljive varnostne ukrepe in drugih nadržbnosti. Sklepi take razčlenbe se ob naslednji akciji uporabijo za izdelavo načrta podobnih akcij.

VI. MEDNARODNO SODELOVANJE

Pregon kaznivih dejanj ponarejanja denarja ne poteka samo v okvirih in mejah posamezne države, temveč so države podpisnice konvencije iz leta 1929, ki so jo ratificirale (Jugoslavija leta 1930) dolžne preganjati vse storilce, ki so založeni na njihovih območjih, če gre za ponareje-

valce ali razpečevalce; pri tem pa ni vprašanje, ali gre za domač ali za tuj denar. V tej smeri se daje tudi mednarodna pravna pomoč in usklajevanje dela med posameznimi policijami.

UPORABLJENA LITERATURA

1. Marković dr. Tomislav: Savremena tehnika istraživanja krivičnih djela, Zagreb 1961, 488 strani.
2. Steinke Richard: Geldfälschungsaktionen, Taschenbuch für Kriminalisten 15, Wiesbaden 1965, 320 strani.
3. Steinke Richard: Kurze Geschichte der Geldfälschungen, Kriminalistik 10/1969, str. 538—542.
4. Ugričić Miodrag: Novčani sistem Jugoslavije, Beograd 1967, XVI + 452 strani.
5. Vidic Vlado: Kako spoznavamo ponarejen denar, Strokovni list, št. 5/1967, str. 200—216.
6. Vodinelič Vladimir: Metodika isledjivanja falsifikata novca, Priručnik za stručno obrazovanje službenika unutrašnjih poslova, 1963, št. 4, str. 407—417.
7. Vodinelič dr. Vladimir: Kriminalistika, Savremena administracija 1972, 592 strani.
8. Vodopivec-Kobal-Bavcon-Skalar: Kriminologija I. deo, Narodne novine, Zagreb 1966, 171 strani.

UDC 343.51:343.977

The Making and Putting into Circulation of Counterfeit Money

Anton Stezinar, Graduate at Administrative Law, Secretariat for Internal Affairs of the SR of Slovenia

The author explains at first, what security measures are being taken while preparing and printing of the banknotes. He then enumerates the characteristics of counterfeit banknotes and proceeds to the question of how banknotes could be forged.

The author wants to show the work and the measures taken by the police after they have learned that forged banknotes had been found in the market. The action taken to detect and appre-

hand the whole groups of offenders must be systematically planned.

The hidden workshops have to be found and all forged banknotes must be seized. The same refers to the instruments employed for the same end. The police have to deal according to the Yugoslav legislation and also to the Convention of Geneva from 1929.